

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“**

**ФИЛОЛОШКИ ЧИТАЊА:
ЈАЗИКОТ И СТИЛОТ
НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ**

Скопје, 2024

Издавач:
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“

За издавачот: проф. д-р Владимир Мартиновски, декан

Уредници:
проф. д-р Димитар Пандев
доц. д-р Бобан Карапејовски

Меѓународен редакциски одбор:
проф. д-р Димитар Пандев, претседател
проф. д-р Станислава-Саша Тофоска
проф. д-р Гордана Алексова
проф. д-р Елена Верижникова (Русија)
проф. д-р Макеј Кавка (Полска)
проф. д-р Станислав Станковиќ (Србија)
доц. д-р Бобан Карапејовски
доц. д-р Бојан Петревски

Јазична редакција:
проф. д-р Димитар Пандев
доц. д-р Бобан Карапејовски
ас. м-р Марија Пандева

Техничко уредување:
доц. д-р Бобан Карапејовски

Бобан Карапејовски

КОНЕСКИ ЗА ОПРЕДЕЛЕНОСТА И (ЗА) ЧЛЕНОТ

Апстракт: Сфаќањата и дефинирањата на членот и на определеноста претставуваат предизвик и во општолингвистички и во македонистички контекст. Имајќи ги предвид сознанијата на науката за јазикот воопшто, ги споредуваме со погледите и со дефинирањата на Конески на оваа тема. Ја имаме предвид неговата Граматика, како и статиите каде што се обработуваат овие области.

Клучни зборови и изрази: Конески, член, определеност

Прво, едно упатување кон насловот: заградите кај второто *за се*, веројатно, непотребни, но служат за да го отвориме првото прашање, кое има врска и со стандарднојазичната норма на македонскиот јазик, во која Конески длабоко се има вложено, а тоа е за доживувањето на членот и определеноста како единственост или како одделни категории. Всушност, нормата вели дека ако се работи за два одделни предмети на мислата, односно (синтаксички) за две одделни именски групи, воведени со предлог, тој треба да се повтори и така јасно да се посочи дека станува збор за нешто што не претставува единство, ами одделни поимски и, во таа смисла, синтаксички елементи. Познато е дека определеноста има поширок опфат од членот, односно дека членот е само еден граматикализиран начин за искажување на определеноста – таа може да се искаже и со други средства, од една страна, а, од друга, и членот има и други можни употреби, но факт е и дека кога зборуваме за определеноста во јазичите со морфолошки врзан член, ние обично мислиме токму на таа пројава.

Да проследиме неколку основни поставки на Конески во врска со категориите, определеноста и членот, само како вовед кон поопстоен текст, кој би ги засегнал неговите погледи *vis-à-vis* нашиот предмет на интерес.

Конески пишува за значењето на одделните граматички категории или, пак, за она што ги обединува зборовните групи според извесни граматички категории. Иако не дава општ увид во поимот на категоријата, тој индирек-

тно ги дефинира преку констатацијата дека зборовите се групираат во зборовни групи/класи, а и тие меѓусебно, врз основа на извесни категоријални признаци. Па, така, на пример, „во полнозначните зборови потесно меѓу себе се сврзуваат именката, придавката, бројот и заменката. Тие се опфаќаат под општиот термин *имиња*, а се проникнуваат со заедничките граматички категории на родот, бројот и **членот**. Битното е за оваа група што именката зема во неа централно место и што споменатите заеднички граматички белези произлегуваат главно од согласувањето на другите имиња со именката“ (Конески 1999, 214). Исто така, тој ја споменува тријадата *форма – содржина – функција*, концентрирајќи се на *содржината* и *функцијата*: „Меѓу зборовите се забележуваат битни разлики според нивното значење и нивната служба во реченицата“ (ibid., 213), каде што *служба* е синоним на *функција*.

Практично, нас нè интересираат три пункта од опусот на Конески за категоријата определеност и за членот како негов експонент:

1. членот наспрема определеноста, односно дефинирањето на член кај Конески;
2. тројниот член, проксималноста и дисталноста, како и т.н. деиксис ин абсентиа;
3. историски преглед: првата употреба, постара и понова состојба на тројниот член.

Во обемниот труд на Крамски за членот и определеноста (Krámský 1972) се дава детален увид во историскиот развој на дефинирањето на оваа категорија и нејзините дефинирања. Крамски (Krámský 1972, 18–29) во прегледот првично се осврнува на самиот термин член (*article*) и неговото потекло: латинското *articulus* доаѓа од грчкото *arthron* (ἄρθρον), познат како граматички термин уште од 4 в. пр. н.е., кај стоиците еден од петте, а кај Дионисиј Тракиски еден од осумте делови на говорот. Неговата најпроста дефиниција е дека членот служи „да го означи предметот како познат“ (ibid., 19).

Следното укажување на Крамски (ibid., 20) кон едно дефинирање на членот во франкофонската литература (Raoul de la Grasserie¹) преку неговата функција за индивидуализирање на односниот/дадениот предмет наоѓа своја паралела во дефиницијата што се појавува и кај Конески (Конески 1999, 228): „Во својата вистинска служба членот ја означува определеноста на даден предмет, неговото обособување од родовиот поим под кој потпаѓа. Така, на пример, додека со формата *орво* се побудува родов поим, со формата *орвошо* се укажува на еден определен предмет од тој вид.“

Се разбира, погорното не е најсреќното и најцелосно дефинирање на определеноста и на членот, па затоа во својот преглед Крамски опфаќа и други автори, а ние се задржуваме на Курц, со оглед на неговиот придонес во проучувањето на оваа тема во словенските јазици, особено во историски контекст

¹ Кај Крамски се укажува на делото: R. de la Grasserie, “De l’article”, *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris IX* (1896), 286, 388–391.

(Kurz 1938; Kurz 1946; Курц 1963)². Тој е приврзаник на дефинирањето на членот како средство за означување на нешто што е познато. Се разбира, тука имаме три можни вариетети: индивидуализација, анафора и генерична употреба на членот. Третиот случај е важен, зашто навидум се коси со поимот на индивидуализацијата, но, сепак, Курц тоа го толкува како земање на индивидуализиран елемент како претставник на родот (генусот), но повеќе како индивидуализација на извесен тип единки наспрема друг тип единки³ (Krámský 1972, 21). Кај Конески овие вариетети не наоѓаат свој израз во *Грамајџикајџа*.

Конески пишува дека „само определени се сопствените именки – сè дури го задржуваат своето значење на индивидуализирање на предметите. Таа нивна определеност не се нуждае од некаков посебен надворешен белег, ами е дадена во самото име како такво...“ (Конески 1999, 225). Потоа и дека „...кон сопствените именки се придружуваат оние што покажуваат блиско сродство, а завршуваат на вокал. На пример, само со формата *џајџко* или *мајка* ние го означуваме нашиот татко и нашата мајка“. Конечно, тој го дава заклучокот за тоа дека „во својата вистинска служба членот ја означува определеноста на даден предмет, неговото обособување од родовиот поим под кој потпаѓа“ (ibid., 226). Претходно напоменавме и дека еквивалент на *функција* кај Конески е терминот *служба*, па тој, практично, го дефинира членот на тој начин: „...службата да го определуваат предметот како познат е онаа особеност што ги сврзува сите три наши члена, а тоа што го дели е нивната служба да го определуваат предметот и пространствено, по неговото место. Членот -ов, итн. служи за укажување на предмети блиски до говорителот: човеков (овој овде), а членот -он итн. за укажување на пооддалечени предмети, но сепак во опсегот на нашите чула: човекон (оној таму)“ (ibid., 229). Ова е мошне блиску со забелешките на Карлиќ во врска со начините на дефинирање на определеноста преку тоа што се искажува со неа или, уште повеќе, со кои средства, односно како се искажува, а не преку апстрактизација и обопштување до ниво на поимско сфаќање.

Според Карлиќ (Karlić 2011, 321), апстрактноста на определеноста придонесува за мноштво дефиниции на оваа граматичка категорија, најчесто од дистрибуциски тип [се набројуваат средства за нивно искажување, но не и сублимирана и сеопфатна дефиниција на категоријата, в. М. Зника (Znika 2004, 49) кај Карлиќ (Karlić 2011)]. Сепак, можеби најстарото дефинирање или занимавањето со оваа тема датира од граматиката на Аполон Дискол – и неговото дефинирање на определеноста се поврзува со основното сфаќање денес, односно се доведува во релација со познатоста на референтот. Тука се поставуваат прашањата што ги отвораат и други автори, чии погледи директно или индиректно ги претставуваме, за врзувањето на определеноста преку сфаќањето на поимите „познатост“, „препознатливост“, „специфичност“, „референцијалност“, „единственост“, „инклузивност“, „кардиналност“ и

² Крамски ја има предвид, пред сè, првата единица (Kurz 1938); во нашиот фокус беше третата (Курц 1963).

³ Сп. кај Крамски (Krámský 1972, 21) и: “R. de la Grasserie (“De l’article”, p. 385) writes that *d’homme* with a generic article is indeterminate so far as individuals of a genus are concerned but determinate in relation to other genera.”

„генеричност“ (сп. Karlić 2011, 321), па затоа и ние одделно се задржуваме на повеќето од овие поими и преку нивното разлачување се обидуваме да дојдеме до суштината на определеноста, односно до нејзината повеќеслојност.

Во однос на првата точка, можеме да заклучиме дека дефинирањето на определеноста кај Конески е преку членот, а него го дефинира како нешто со што се врши определување, обособување, издвојување елемент од множество (родов поим – определен предмет од тој вид).

Кај Конески се izdelува тоа дека не е само пространствено, ами и темпорално... Такви се и примерите од типот на: *нашево сега, нашено минајто*, каде што дополнително се истакнува и блискоста/оддалеченоста во времето⁴.

Тука се наоѓа на инаков начин објаснет и концептот на т.н. *deixis in absentia*. Во *Грамајтикајта* забележуваме:

„Кога говориме за пространственото определување на предметите со членот, тогаш не треба да мислиме дека тоа станува само до колку можеме односите да ги установиме со помошта на нашето чуло на видот. Со членот го изразуваме и пространственото определување за кое стануваме свесни и преку другите наши чула. На пример: *Го секаваш ли мирисов во собава. – Го слушааш ли вејрон надвор колку бучи*. Се разбира дека употребата на членските форми *-ов, -он* се среќава пред сè кај именките што означуваат нешто материјално, зашто тоа и може да биде пространствено определено. Но сепак таа не е ограничена исклучиво на нив. Така можеме да имаме временско-пространствено определување: *А за Мишрејца денешниов ден е йорадосен и од невестинскиош!* (В. Малески). – *Што долга ми се виде ноќва, йодолга од жодинава*. Кај апстрактните именки можна е употребата на членот *-ов* до толку што зборувањот може преку него да изрази интимна сроденост со нешто што го мисли или пак дека нешто внатрешно особено „опипливо“ преживува: *Следи ми ја сега мислава. – Жалов ќе ме искине*.

Пространственото определување со членот не претполага бездруго едно реално восприемање на пространствените односи во дадениот момент. Развиено првобитно врз такво восприемање, тоа во јазикот може да се оддели сосем од него, па да имаме пространствено определување не по тоа како вистински ја доживуваме една ситуација, ами по тоа како ја замислуваме, како си ја претставуваме субјективно. По таков начин во еден исказ како *Што го нема ушће човеков?* – со членуваната форма *човеков* не се посочува лице во опсегот на нашите чула, што реално го покажуваме, ами претставата за тоа лице се побудува пред себе. Таков е случајот во овие реченици: *Јас сум сѝар човек – йродолжи сѝарико Танас йо некое време, йримирен веќе и со йошврџ глас – ама кога ќе се вратиш дејшено, ќе го йомолам да ми йросѝи*“.

Во врска со заменките, особено показните, како начин за искажување на определеноста, Конески (1999, 330) вели: „Оваа група ја чинат неколку зборови, но затоа тие се од големо значење во системот на јазикот. Нивната служба – наведува тој – е да укажуваат на лицата и на предметите, или ди-

⁴ Примерите во дискусијата кон рефератот ми ги посочи Елена Верижникова, за што срдечно ѝ благодарам.

ректно да ги посочуваат. Затоа и се подлага на критика старото граматичко сфаќање – продолжува Конески – изразено и во самиот назив на оваа зборовна група, дека тие ги заменуваат именките, придавките и сл.“ Во оваа смисла, Конески наведувајќи го примерот *јас работам* заклучува дека е тешко да се најде кој збор е заменет тука, бидејќи не постои таков што може да се „врати“ на тоа место, а тоа е така затоа што со *јас* се посочува само говорителот, не се работи за никаква замена. Клучот тука е во посочувањето и, со тоа, со дефинирањето на заменките како зборови што посочуваат, ги ставаме во центарот на нашето интересирање за начините за изразување на дејствителноста, односно за јазичните средства за реализирање на референцијата.

Конески, натаму, наведува дека „основната карактеристика на заменките е што тие можат да укажуваат на секое лице и предмет: *јас* може да се однесува на секого што истапува како прво лице, со *овој* може да се **посочува** (задебеленото Б. К.) секое лице или предмет.“

Во однос на некои нивни карактеристики, тие, на пример „не се членуваат, бидејќи во самото нивно значење се содржува посочувањето на предметот (членот се развил од нив). (...) Не треба да се заборава и нивната поголема врска со личните заменки: формите за 3 л. од личната замена тој, таа, тоа, тие, се, зависно од службата, и форми показни“ (Конески 1999, 342).

Проследувајќи го членот од историска перспектива, Конески пишува за првиот писмено фиксиран пример на целосно развиен морфолошки врзан член се смета оној од Добрејшовото евангелие од 13 в. – *злѣотъ рабъ*, бидејќи во него може да се види и карактеристиката членот да се фиксира на првиот елемент од именската група, односно тоа „ни покажува дека членската морфема *-ои* се пренесувала веќе како посебен морфолошки елемент од именката на придавката (кон нејзината определена форма која сега станува само основа на членуваната придавска форма)“ (Конески 1996, 153). Сепак, тоа не е и првиот пример на употреба на демонстратив во постпозиција и негово слевање со претходниот збор. На пример, во Асемановото евангелие од крајот на X или почетокот на XI век забележуваме:

- (1) 26. *падъ же оубо работъ кланѣаше са глѣ. гн потрѣпи на мѣнѣ н вѣсе ти въздамъ. 27. мносрѣдовавъ же гбъ раба того поусти н н длѣгъ отъпоусти емоу. 28. ншедъ же работ. обрѣте единого ѿ клеврѣтъ свонхъ. [...]* (Матеј 18, 26–28)

Како што наведува Пандев (Пандев 2011, 10), една од морфолошките особености на Асемановото евангелие се токму „зачетоци[те] на членувани форми кај именките од машки род како резултат од вокализацијата на еровите во позиција на крајот на именката и пред показната замена: *работъ*“. Се разбира, тука не можеме да зборуваме за добро изградена и развиена парадигма, односно за каква било граматикализација, но јасно се гледа формалниот образ на подоцнежната регуларност.

Конески посветува одделна статија и за т.н. троен член. За нив вели: „Во македонската говорна област тројни членски форми се употребуваат во западното наречје, откаде што се влезени и во литературниот јазик, и освен тоа во скопскоцрногорскиот и во дел од кумановскиот говор. Тие се натаму познати во говорите во Југоисточна Србија (тимочко-заплањски), па во трнскиот и во родопските говори во Бугарија. Наспрема западномакедонските форми за машки род: *-оѝ, -ов, он*; имаме во родопските говори *-ѝѝ, -ѝс, -ѝн*, а во останатите споменати говори: *-ѝѝ, -ѝв, -ѝн*. Како што се гледа, освен во западномакедонските говори, каде што тоа не можело да стане поради преминот *ѝ/о*, во другите се извршило аналогно израмнување спрема формата *-ѝѝ*.

Прашањето за тоа која од двете состојби, со тројна или со единствена членска форма, треба да се смета за постара, го беше засегнал Петар Скок во студијата ‘О бугарском језику у свјетлости балканистике’. – ‘Држим – вели тој – да се не варам ако кажем да је оно стање члана како га прикажују македонски и родопски словенски дијалекти најстарији облик члана и да се догодило на територији гдје је постојала симбиоза словенско-румунско-арнаутска.’⁵ Ова мислење по сè искажува правилно и во негова поткрепа можат да се приведат следните разлози. Членот се развил од постпозитивната употреба на показните заменки, а таа употреба не се ограничувала само на заменката *тѝ*. Тогаш е природно дека настанувале споеви и со другите показни заменки, независно од тоа до колку притоа можело да се развива во права смисла членско значење. Натамошен чекор во развитокот на чисто такво значење баш и имаме во обопштувањето на формата *-ѝѝ*, најпригодна да се сврзе со него. Натаму, денешната географска распределеност на тројните членски форми, кога таа е застапена во дијалекти без непосреден допир меѓу себе, може најдобро да се објасни како остаток од старата состојба, нарушена во својот географски континуитет со обопштувањето на една членска форма.

Уште една решителна поткрепа на изнесеното мислење би се нашла ако може и во говорите што познаваат денеска само една членска форма да се забележат извесни указанија за постарата состојба. Мислам дека такво указание ни дава т.н. *о-* дијалект во Североисточна Бугарија. Како што е одамна познато, во него за машки род наоѓаме членска форма *-о*: *кѝн’о, ѝрадѝ*. Милетич⁶ и по него Младенов⁷ сакаа да го објаснат ова како остаток од првата вокализација на еровите, претполагајќи ја за овој дијалект замената *ѝ/о* во наставките. Кон ова се привлекуваа и случаите како *чеѝѝвѝрѝѝок, ѝеѝѝок*, застапени спорадично во овој дијалект. Но да се мисли овде на појава фонетски обусловена не е никако приемливо, нити можат за овој дијалект да се посочат некои посебни фонетски услови што би довеле до неа.

Токму поради тоа, во однос на случаите како *чеѝѝвѝрѝѝок, ѝеѝѝок*, се побара објаснение во вкрстувањето на наставките, а Цонев помислуваше дури и на посебна стара наставка *-окѝ*⁸. До колку што ми е познато, не е досега направен

⁵ ЈФ XII, стр. 118.

⁶ Das Ostbulgarische, стр. 71–72.

⁷ Geschichte der bulgarischen Sprache, стр. 319.

⁸ *История на българский язык*, т. III, 168–169. Цонев заправо се искажува колебливо: „Колкото за думи като *сл’ѝндѝ, рѝзмистѝдѝ, бѝрѝдѝ* и пр. мѝчно е да се каже, дали крайното *о* стои вместо

обид по исти начин да се пристапи и кон објаснувањето на членската форма *-o* во него, секако поради тоа што не можела да се најде излезна точка за еден таков пристап кон прашањето. Но таа излезна точка ја добиваме веднаш ако го примиме мислењето, на кое се задржавме погоре, дека на состојбата со една членска форма ѝ одговара една постара состојба со три членски форми. Ако појдеме од тоа, тогаш членот *-o* во североисточниот бугарски *o*-дијалект се објаснува како добиен по аналогича на членските форми *-ov*, *-on*. Така би имале полна паралела со она што ни е денеска претставено во дијалектите, во кои имаме членски форми *-ъӣ*, *-ъв (ъс)*, *ън*, само што во *o*-дијалектот аналогичата се вршела во обратен правец: од формите *-ov*, *-on* се пренесло *o* и во формата *-ъӣ*. Натамошниот развиток довел и до губењето на консонантот во оваа членска форма, што е појава широко позната. И така, во источнобугарскиот член *-o* немаме никако остаток од првата вокализација на *ъ* во *ó*, ами една појава што е настаната во резултат на вкрстување на членските наставки. Да укажеме патем и на познатиот факт дека аналогни преобразувања ги зафаќале и акцентираниите, препозитивни показни заменки во некои дијалекти и дека тие и во овој случај се вршеле во два правца. Сп., на пример, *ваа*, *наа* (спрема: *ѣаа*) во повардарските говори и, од друга страна, *оѣа* (спрема: *ова*, *она*) во некои српски дијалекти.⁹

Тоа се трите основни принципи по кои треба да се водиме при обработката на една тема, а кај Конески ги има, макар во различни текстови: историскиот развој (од почетоците до денешната состојба); семантиката наспрема (морфо)синтаксата (од значење и категорија до формални пројави и граматикализација); некои специфики на тие форми и значења. Преку подолги одломки може да се види каков е ставот на Конески и колку научничката љубопитност му дала и го мотивирала да се занимава со овие теми. Се разбира, нужно е да се направи извесна паралела со современите истражувања на оваа тема, што е само начнато во овој труд. Сепак, може да се забележи, иако со поинаков формален/терминолошки апарат, дека поставките и позициите на современата лингвистика се обработени кај Конески и дадена е сериозна база за натамошни надградувања.

⁹ или *ок* си е одделен старобълг. суфикс *окъ*“.

⁹ Сп. го материјалот во RJ JA IX, под *отј*.

Користена литература

- Карапејовски, Бобан. 2023. *Јазикот и определенијата–Експоненцијата на категоријата определенијата во македонскиот јазик*. Скопје: Книгоиздавателство Ми-Ан.
- Конески, Блаже. 1999 [1982]. *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Детска радост.
- Конески, Блаже. 2023. *Прилози за современиот македонски јазик*. Целокупни дела на Блаже Конески, Критично издание во редакција на Катица Кулаковска, Том XII, приредиле: Елена Петроска и Станислава-Саша Тофоска, соработници: Бобан Карапејовски и Бојан Петревски. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Курц, Иосиф. 1963. „Проблема члена в старославянском языке (Конструкции существительного с местоимением указательным и с дальнейшим атрибутом)“, Во: *Исследования по синтаксису старославянского языка*. 121–182.
- Пандев, Димитар. 2011. *Македонска хрестоматија*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Karlič, Virna. 2011. “Kategorija (ne)određenosti u hrvatskom i makedonskom jeziku”, In: G. Kalogjera (Ed.), *Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa Hrvatsko-makedonske književne, jezične i kulturne veze održanog u Rijeci od 23. do 25. ožujka 2011*, 319–332. Rijeka: Filozofski fakultet.
- Krámský Jiří. 1972. *The article and the Concept of Definiteness in Language*. The Hague – Paris: Mouton.
- Kurz, Josef. 1938. “K otázce členu v jazycích slovanských, se zvláštním zřetelem k staroslověnině”. *Byzantinoslavica 7 (1937–1938)*, 212–340. Praha: Nákladem vlastním.
- Kurz, Josef. 1946. “K otázce členu v jazycích slovanských, se zvláštním zřetelem k staroslověnině” (2. část). *Byzantinoslavica 8 (1939–1946)*, 172–288. Praha: Nákladem vlastním.